

dima crkva je u svojoj peterobrodnoj formi sagrađena u 6. st. Njoj je, međutim, prethodila trobrodna crkva iz 5. st. koja se može pretpostaviti na temelju nekih otkrivenih temeljnih zidova. U osvrtu se donose i nove spoznaje o kripti i njezinom razvoju iz prvotnog atrija, a izloženi su i vrlo precizni podaci o dataciji nekih mozaika. S upućivanjem na novu literaturu, dana je suvremena zaokružena slika o arhitektonskom razvoju crkve sv. Demetrija.

Mentzos je autor i sljedećeg poglavlja, o crkvi sv. Sofije (Hagia Sophia, 104-125). Postojeća centralna crkva datira se u rani srednji vijek, najvjerojatnije u 8. st. Ispod sačuvane crkve postojale su dvije prethodne građevine – obje bazilikalnog tipa, datirane u 4. i 6.-7. st. Kod postojeće crkve mnoga su pitanja i dalje otvorena. Ona je pomalo miješanog arhitektonskog tipa – nije pravi tip križa upisanog u četverokut nego uz upisani križ ima ambulatorij. Ipak, važna odrednica je kupola koja počiva na 4 pilona. Crkva se može smatrati prethodnom varijantom za tip križa upisanog u četverokut. Iz toga bi proizlazila njezina rana datacija u 8. st. koju podržavaju ikonoklastički mozaici i njihovi natpisi.

Sljedeća poglavlja posvećena su kasnijim srednjovjekovnim crkvama. Najranija od njih je Panagia ton Chalkeon o kojoj piše Melina Paissidou (126-135). Ta centralna građevina s kupolom sagrađena je 1028. g. Pripada tipu križa upisanog u četverokut ili tipu s kupolom na 4 stupa. Navodi se da unatoč značenju i provedenim istraživanjima crkva nije sveobuhvatno objavljena, pa su utoliko dragocjeni podaci izneseni u ovom poglavlju. Istom najraširenijem tipu unutar bizantske arhitekture pripada i sljedeća obrađena građevina, datirana u početak 14. st. (Paschalis Androudis, Hagios Panteleemon, 136-145). Riječ je o lijepoj i elegantnoj građevini, koja je kompletno obnovljena relativno nedavno. I o toj crkvi nije mnogo pisano.

U sljedećim poglavljima obrađene su još 3 crkve iz 14. st. – Sv. Apostoli (autor osvrt je P. Androudis, str. 146-157), Sv. Katarina (autor osvrt je Athanasios Semoglou, 158-165) i samostan Vlatadon (autorica je M. Paissidou, 166-171). Opisane kasnobizantske crkve predstavljaju varijacije tipa s upisanim križem. Još jedna crkva koja se smatra kasnobizantskom građevinom, obrađena je u zasebnom poglavlju. Riječ je o građevini vrlo specifičnih arhitektonskih karakteristika, posvećenoj arkandelima Mihaelu i Gabrijelu (Anastasios Tantsis, Taxiarches, 172-183). Vjerojatno je riječ o grobišnoj kapeli s kriptom. Poglavlja o crkvenoj arhitekturi Soluna zaključuje poglavlje o crkvi sv. Ilije (A. Tantsis, Prophetes Elias, 185-195). Donosi se niz starih fotografija crkve koja je sačuvana zahvaljujući brojnim adaptacijama i rekonstrukcijama.

Završna poglavlja knjige posvećena su svjetovnoj i fortifikacijskoj arhitekturi. Opisano je tako danas posve nestalo tursko konačište za putnike (Paschalis Androudis, Great Caravan-serai, 196-205), gradski bedemi (Natalia Poulou-Papademetriou, The Walls, 206-217) i poznati Bijeli toranj (E. Gounari, Lefkos Pyrgos, 218-221). Na kraju se nalazi prilično iscrpan popis literature koji pruža uvid u najnovije radove o pojedinim solunskim građevinama.

Imajući na umu značenje solunskih građevina i u sklopu proučavanja dalmatinske rano-kršćanske i srednjovjekovne arhitekture, novi podaci o solunskim građevinama mogli bi biti vrlo zanimljivi našim stručnjacima i studentima arheologije, povijesti umjetnosti i srodnih znanosti.

Mirja Jarak

Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. 55, Zagreb – Zadar 2013., 266 str.

Najnoviji, 55. svezak *Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* objelodanjen je u skladu s ustaljenim ritmom te donosi 10 znanstvenih radova i 3 prikaza. U tematskom smislu, publikacije pokrivaju širok vremenski raspon, počevši od kasnog srednjeg vijeka, pa do suvremene povijesti.

U prvome radu *Egidije iz Viterba* (1-17) autora Jurja Batelje razmatra se diplomatsko, crkveno i teološko djelovanje tog znamenitog redovnika pustinjaka Reda sv. Augustina, pri čemu se iznose brojne pojedinosti o njegovu životnom putu i radu, kao i činjenica da je 1530. postao zadarski biskup.

Slijedi rad autorice Valentine Zovko, *Diplomatski ceremonijal – važan oblik komunikacije u pregovorima oko proširenja dubrovačkih granica* (18-40). Analizom brojnih čimbenika – sastava i brojčane reprezentativnosti poslanstva, opremljenosti i odjeće poklisara te ostalih elemenata komunikacije (tituliranje, podilaženje i laskanje, ispunjavanje zamolbi, neverbalna komunikacija, itd.), donose se nova saznanja o ključnoj ulozi diplomatskog rituala i ceremonijala u pregovorima oko proširenja dubrovačkog teritorija krajem 14. i u prvoj polovini 15. st.

Lovorka Čoralić autorica je rada *Želja za pokorom u vječnome gradu: hodočašća u Rim u oporukama hrvatskih useljenika u Mlecima (XV.-XVIII. stoljeće)* (41-58) u kojem na temelju neobjavljenih oporuka iz Državnog arhiva u Veneciji analizira društvenu i profesionalnu strukturu hrvatskih useljenika u Mlecima, ujedno hodočasnika u Rim, posebice se fokusirajući na podatke o njihovim imenima, vrstama legata za podmirenje troškova hodočašća te razlozima za takvu oporučnu odredbu.

Rad *Prezimana mjesta Pakoštane u 17. i 18. stoljeću na temelju glagoljske knjige duša* (59-92) autorice Grozdane Franov Živković na temelju sačuvanih glagoljskih dokumenata analizira stanovništvo Pakoštana u 17. i 18. st., prateći promjene prezimenâ pojedinih obitelji te povezanost lokalnog stanovništva s drugim mjestima, ponajviše na temelju njihove aktivnosti unutar bratovština, te obiteljske i poslovne veze.

Josip Celić autor je rada *Stanovništvo grada Nina na popisu iz 1810. godine* (93-130) u kojem se na temelju raznovrsnih izvora donose novi podaci o društvenoj strukturi stanovništva Nina početkom 19. stoljeća. Obuhvaćeni su plemići, građanstvo, duhovni staleži i pučani, pri čemu se posebna pozornost pridaje migracijama te utjecaju gospodarske strukture na razinu urbaniteta u Ninu za francuske uprave.

Zvezdan Strika autor je rada *Don Frane Bulić i pokušaj obnove Ninske biskupije* (131-147) u kojem po prvi put objavljuje Letinićev prijepis izgubljene Bulićeve predstave katoličkom episkopatu u Zagrebu iz 1933., s idejom oživljavanja Ninske i Biogradske biskupije sa sjedištem u Biogradu na Moru, u svrhu što uspješnije i djelotvornije pastorizacije.

U radu *Prehrana stanovništva u Velikoj župi Dubrava od lipnja 1941. do prosinca 1942.* (148-173) autora Franka Miroševića analiziraju se problemi u organizaciji prehrane stanovništva te pojava umiranja od gladi u Velikoj župi Dubrava, i to na temelju izvještaja upućenih nadležnim ministarstvima i zapovjedništvima talijanskih vojnih snaga stacioniranih u Velikoj župi Dubrava.

Blanka Matković u radu *Ratni zločini počinjeni tijekom i nakon ličko-primorske operacije od postrojbi Jugoslavenske armije i ustanova nove vlasti* (174-203) identificira počinitelje i analizira likvidacije vojnika i civila izvršene tijekom i nakon operacije 4. Jugoslavenske armije (JA) u ožujku i travnju 1945., s posebnim osvrtom na područje Gospića, Kaniže, Ličkog Osika, Otočca i Korenice.

Rad *Emigracija talijanskog stanovništva s hrvatskog područja tijekom Drugog svjetskog rata i poraća* (204-225) Marice Karakaš Obradov bavi se iseljavanjem oko 300 000 osoba, pretežno Talijana, s područja Istre i Dalmacije u razdoblju od 1941. do 1943. te do 1947., dijelom uzrokovanog i teritorijalnim sporom između Italije i Jugoslavije.

Posljednji rad u ovom zborniku nosi naslov *Dramski amaterizam u Zadru i okolici od 1945.-1955.* (226-255), a autorica je Teodora Vigato. Proučavajući rad dramskih amaterskih društava u Zadru i okolici, na temelju učiteljskih dopisa donosi podatke o kulturnim događanjima te kulturno-prosvjetnom radu na tom području, što je uključivalo objavljivanje udžbenika, časopisa te održavanje smotri.

Slijedi nekoliko prikaza, koje su izradili Frane Bojmić, Ana Biočić i Dino Nekić.

Iva Kurelac